

บทที่ ๑

บทนำ

๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

ธรรมบทเป็นชื่อคัมภีร์หนึ่งในพระสุตตันตปิฎก มี ๕ นิกาย คือ ทีฆนิกาย มัชฌิมนิกาย สังยุตตนิกาย อังคุตตรนิกาย และขุททกนิกาย

ขุททกนิกายเป็นประชุมเรื่องเบ็ดเตล็ดทั่วไป แบ่งย่อยได้ ๑๕ คัมภีร์ คือ ขุททกปาฐะ, ธรรมบท, อุทาน, อิติวุตตกะ, สุตตนิบาต, วิมานวัตถุ, เปตวัตถุ, เถรคาถา, เถรีคาถา, ชาตกะ, นิเทศ, ปฏิสัมภิทามรรค, อปทาน, พุทธวังสะ, และจริยาปิฎก^๑

ธรรมบทเป็นคัมภีร์ลำดับที่ ๒ ในพระไตรปิฎกฉบับบาลี อักษรไทย อยู่ในเล่มที่ ๒๕ และมีคัมภีร์แต่งอธิบายเรียกว่า ัมมปัทฏฐกถา เป็นผลงานของพระพุทธโฆษาจารย์ในกลางพุทธศตวรรษที่ ๑๐ (พ.ศ.๙๕๖) เป็นคัมภีร์ที่มีความสำคัญ และได้รับความสนใจอย่างแพร่หลาย ทั้งได้รับการแปลเป็นภาษาต่าง ๆ เฉพาะภาษาอังกฤษมีไม่น้อยกว่า ๓๐ สำนวน^๒

ธรรมบท แปลว่า “บทแห่งพระธรรม” มีจำนวน ๔๒๓ คาถา เป็นร้อยกรองล้วน (ปद्यะ) ประกอบด้วยฉันทลักษณ์ต่าง ๆ ทั้งตามแบบคัมภีร์วุตโตทัย หรือฉันทลักษณ์ภายนอก เช่น คัมภีร์ฉันทโฆมัญชรี เป็นต้น ปัจจุบันมีผู้วิเคราะห์ฉันทลักษณ์ไว้ ๒ ลักษณะ ประกอบด้วย ๑) มาตราพฤติ มี ๓ ประเภท ได้แก่ เวตาสยฉันท, โอปัจฉันทสกฉันท และอาปาตลิกาฉันท ๒) วรรณพฤติ มี ๑๕ ประเภท ได้แก่ ปุณฺณยาวตฉันท, วิปุลฉันท, อุปชาติฉันท, อินทรวีเชียรฉันท, อุเปนทรวีเชียรฉันท, อินทรวงศ์ฉันท, วัณฺณสฺสฉันท, กมลฉันท, ฤษฺชคปฺปยาตฉันท, ลลิตาฉันท, วาโตมมีฉันท, เวสสเทวีฉันท, อุพาสกฉันท, สิริฉันท, และ อาชยานกฉันท^๓

คัมภีร์ธรรมบทแม้มีข้อจำกัดที่แต่งในรูปร้อยกรอง ข้อความสั้น ๆ แต่ภาษาที่ใช้กระชับ มีเนื้อหาสาระสมบูรณ์ในตัวเอง ความหมายลึกซึ้งกินใจ ทั้งยังครอบคลุมหลักธรรมที่เป็นหัวใจสำคัญของพระพุทธศาสนาไว้อย่างครบถ้วน

ที่สำคัญอีกประการหนึ่ง ธรรมบทจำนวน ๔๒๓ คาถานี้ เป็นพระพุทธพจน์ทั้งหมด ทรงแสดงไว้ต่างบุคคล ต่างสถานที่ ต่างเวลา ต่างเรื่อง ทำให้เห็นความหลากหลายของข้อธรรม แม้คำว่า “ธรรม” คำเดียวก็มีความหมายไม่เหมือนกัน

จากการสำรวจเบื้องต้น ผู้วิจัย พบคำว่า “ธรรม” ใน ๔๙ คาถา และใช้ในความหมายต่างกัน เช่น

^๑ ชุ.ธ. (ไทย) ๒๕/บทนำ/ (๗).

^๒ ส.ศิริรักษ์, “คานิยม” ใน เสฐียรพงษ์ วรรณปก, พุทธวจนะในธรรมบท. (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ธรรมสภา, ๒๕๕๒), หน้า (๔).

^๓ พระธรรมโมลี (สมศักดิ์ อุปสโม), งานวิจัยการศึกษาเชิงวิเคราะห์: พระคาถาธรรมบท, (กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๕), หน้า (๕๗).

มโนปุพพพจมา ธมฺมา   มโนเสฏฐา มโนมยา
มนสา เจ ปทฺฐุเสฺน   ภาสติ วา กโรติ วา
ตโต นํ ทุกขมเนวติ   จกํ ว วหโต ปทํ.^๔

แปล:ธรรมทั้งหลาย มีใจเป็นหัวหน้า มีใจเป็นใหญ่ สำเร็จด้วยใจ ถ้าคนมีใจชั่ว ก็จะถูกหรือทำชั่วตามไปด้วย เพราะความชั่วนั้นทุกขย่อมติดตามเขาไปดุจล้อหมุนไปตามรอยเท้าโคที่ลากเกวียนไป ฉะนั้น.^๕

ในอรรถกถาธรรมบท พระพุทธโฆสจารย์ได้แจกแจงความหมายของธรรมไว้ ๔ ประเภท ได้แก่ คุณธรรม เทศนาธรรม ปริยัติธรรม และนิสิตตนิสัทธิธรรม^๖

หลังจากแจกแจงธรรม ๔ ประเภทดังกล่าวแล้ว ท่านสงเคราะห์ คำว่า “ธรรม” ว่า หมายถึงเอานิสิตตนิสัทธิธรรม โดยระบุถึงเวทนาขันธ สัญญาขันธ และสังขารขันธ เท่ากับว่า ท่านสงเคราะห์คำว่า “ธรรม” ในความหมายเจตสิก คาถานี้จึงอาจแปลใหม่ได้ว่า “เจตสิกทั้งหลาย มีใจเป็นหัวหน้า มีใจใหญ่ สำเร็จด้วยใจ”

ตัวอย่างอีกคาถาหนึ่ง

น หิ เวเรน เวราณี   สมมนตีส กุทาจนํ
อเวเรน จ สมมนติ   เอส ธมฺโม สมนตโน^๗

แปล: “เพราะว่าในกาลไหน ๆ เวรทั้งหลายในโลกนี้ ย่อมไม่ระงับด้วยเวร แต่เวรทั้งหลายย่อมสงบระงับด้วยการไม่จองเวร นี่เป็นธรรมเก่า”^๘

อรรถกถาธรรมบทขยายความคำว่า ธรรมในประโยคนี้ หมายถึง มรรคาที่พระพุทธเจ้า พระปัจเจกพุทธเจ้า และเหล่าพระชีนาสพทั้งหลายดำเนิน^๙ หรือยึดถือเป็นเกณฑ์แน่นอนว่าเวรย่อมระงับด้วยการไม่จองเวร ธรรมในบทนี้ จึงโน้มเอียงถึงเรื่องกรรมนิยาม ซึ่งถือเป็นกฎเกณฑ์แห่งการกระทำ หรือพฤติกรรมต่าง ๆ

ธรรมในคาถานี้จึงมีความแตกต่างจากธรรมใน ๒ คาถาแรกอย่างสิ้นเชิง

อนึ่ง บางคาถามีคำว่า “ธรรม” ปรากฏหลายครั้ง ทำให้ต้องพิจารณาว่า แม้ในคาถาเดียวกัน จะมีความหมายอย่างเดียวกันหรือไม่อย่างไร เช่น

น ตาวตา ธมฺมธโร   ยาวตา พหุ ภาสติ
โย จ อปมปิ สุตวาน   ธมฺมํ กาเยน ปสสติ
ส เว ธมฺมธโร โหติ   โย ธมฺมํ นปมชฺชติ.^{๑๐}

^๔ ชุ.ธ.(บาลี) ๒๕/๑/๑๕.

^๕ ชุ.ธ.(ไทย) ๒๕/๑/๒๓.

^๖ ชุ.ธ.อ. ๑/๒/๑/๓๕.

^๗ ชุ.ธ. (บาลี) ๒๕/๕/๑๖.

^๘ ชุ.ธ.(ไทย) ๒๕/๕/๒๕.

^๙ ชุ.ธ.อ. ๑/๒/๑/๗๔.

^{๑๐} ชุ.ธ. (บาลี) ๒๕/๒๕๙/๖๑.

แปล: บุคคลไม่เชื่อว่าผู้ทรงธรรม เพียงเพราะพูดมาก ส่วนผู้ใดได้สดับตรับฟังน้อย แต่พิจารณาเห็นธรรมด้วยนามกาย ทั้งไม่ประมาทในธรรมนั้น ผู้นั้นชื่อว่า ผู้ทรงธรรม.^{๑๑}

ผู้วิจัยสนใจศึกษาความหมายของคำว่า “ธรรม” ที่ปรากฏในคัมภีร์ธรรมบท ว่าหมายถึงหลักธรรมข้อใดบ้าง มีจำนวนกี่ชุด และธรรมเหล่านั้นเป็นฝ่ายกุศล หรือฝ่ายอกุศลอย่างไรบ้าง

๑.๒ วัตถุประสงค์ของการศึกษา

๑.๒.๑ เพื่อสืบค้นคำว่า “ธรรม” ที่ปรากฏในคัมภีร์ธรรมบท

๑.๒.๒ เพื่อวิเคราะห์ความหมายของคำว่า “ธรรม” ตามบริบทของคาถา

๑.๓ ขอบเขตของการศึกษา

ก.ขอบเขตของเนื้อหา

งานวิจัยนี้ มุ่งศึกษาความหมายของคำว่า “ธรรม” ที่ปรากฏอยู่ในคัมภีร์ธรรมบทตามบริบทของคาถา

ข.ขอบเขตของเอกสาร

พระไตรปิฎกฉบับภาษาบาลี เล่มที่ ๒๕ ตั้งแต่หน้า ๑๕-๙๐ ตั้งแต่ข้อ ๑-๔๒๓ และพระไตรปิฎกฉบับภาษาไทยตั้งแต่หน้า ๒๓-๑๖๘ จำนวน ๔๒๓ คาถา

๑.๔ ปัญหาที่ต้องการทราบ

ในคัมภีร์ธรรมบท มีคำว่า “ธรรม” ปรากฏอยู่ในคาถาใดบ้าง และคำเหล่านั้น มีความหมายอย่างไร มีความเหมือนกันหรือแตกต่างกันอย่างไร และสามารถสังเคราะห์เข้าในหมวดธรรมใดได้บ้าง

๑.๕ นิยามศัพท์เฉพาะที่ใช้ในการศึกษา

๑.๕.๑ การศึกษาเชิงวิเคราะห์ หมายถึง การแสวงหาความรู้ที่ตั้งบนพื้นฐานของการตรวจสอบ พิจารณา เทียบเคียงเพื่อให้ได้มาซึ่งองค์ความรู้ที่สมบูรณ์ และถูกต้องตามหลักวิชาการ

๑.๕.๒ ธรรม หมายถึง รูปศัพท์ “ธมฺม-” ในภาษาบาลี ซึ่งปรากฏอยู่ในคัมภีร์ธรรมบท

๑.๕.๓ คัมภีร์ธรรมบท หมายถึง บันทึกรวบรวมคำสอนของพระพุทธเจ้าซึ่งอยู่ในรูปของคาถา อยู่ในหมวดขุททกนิกาย ธรรมบท พระไตรปิฎกเล่มที่ ๒๕ ตั้งแต่ข้อ ๑-๔๒๓ ตั้งแต่หน้า ๒๓-๑๖๘

๑.๕.๔ อรรถกถาธรรมบท หมายถึง คัมภีร์ที่พระพุทธโฆसाจารย์รจนาขึ้นเพื่ออธิบายคัมภีร์ธรรมบท

๑.๕.๕ บริบท หมายถึง คำแวดล้อมในคาถาหนึ่งๆ รวมไปถึงนิทานประกอบในแต่ละคาถาด้วย

^{๑๑} พุ.ธ.(ไทย) ๒๕/๒๕๙/๑๑๓.

๑.๖ ทบทวนเอกสารและรายงานการวิจัยที่เกี่ยวข้อง

๑.๖.๑ พระมหาสำเนียง เลื่อมใส (๒๕๓๔), เสนองานวิจัยเรื่อง “การศึกษาเปรียบเทียบ ธรรมบทและภควทคิตา” พบว่า กรอบความคิดทางอภิปรัชญา ที่แตกต่างกัน ทำให้ทัศนะทางญาณวิทยาและจริยศาสตร์ของทั้งสองระบบนี้มีความแตกต่างกันไปด้วย เช่น ทัศนะของภควทคิตายอมรับเรื่องอัตตาในฐานะเป็นสิ่งสูงสุดที่ควบคุมความเป็นไปของธรรมชาติทั้งหมด ขณะที่พุทธปรัชญาปฏิเสธทัศนะนี้ ครั้นมาถึงญาณวิทยา ทั้งภควทคิตาและพุทธปรัชญายอมรับเรื่อง อวิชชา หรือ อวิชชา ว่า เป็นสาเหตุของกรรม มนุษย์จึงควรจำกัดอวิชชาเสีย ประเด็นนี้ พุทธปรัชญาเน้นความเพียรพยายามด้วยตนเอง ขณะที่ภควทคิตามีพระเจ้าเป็นจุดศูนย์กลาง จริยศาสตร์ของพุทธปรัชญาจึงเน้นไปที่ตัวมนุษย์ ขณะที่จริยศาสตร์ของภควทคิตาเน้นเรื่องความภักดีต่อพระผู้เป็นเจ้า^{๑๒}

๑.๖.๒ ดวงพร คำหอมกุล (๒๕๔๔), เสนองานวิจัยเรื่อง “การศึกษาเชิงวิเคราะห์พุทธจริยศาสตร์ในธัมมปัทฏฐกถา” พบว่า ธัมมปัทฏฐกถามีจริยศาสตร์ครบ ๓ ระดับ คือ ๑) ระดับต้น ได้แก่ ศีล ๕,เบญจธรรม ๕ ๒) ระดับกลาง ได้แก่ กุศลกรรมบท ๑๐ และ ๓) ระดับสูง ได้แก่ อริยมรรคมีองค์ ๘ และยังพบอีกว่า หลักจริยศาสตร์ในธัมมปัทฏฐกถา มีอิทธิพลต่อสังคมไทย เช่น เป็นบ่อเกิดพิธีกรรม ประเพณี และวัฒนธรรมไทยหลายประการ^{๑๓}

๑.๖.๓ พระธรรมโมลี (๒๕๔๕), เสนองานวิจัยเรื่อง “การศึกษาเชิงวิเคราะห์พระคาถาธรรมบท” ผู้วิจัยได้วิเคราะห์พระพุทธรูปในฐานะในส่วนของคาถาธรรมบทตามหลักคัมภีร์สหทวิเสส ทั้ง ๔ คือ (๑) หลักฉันทลักษณ์ เป็นการวิเคราะห์คาถาธรรมบททั้ง ๔๒๓ คาถา ตามหลักคัมภีร์วิสูตรโตทัย ทั้งที่เป็นวรรณพฤติ ๘๓ ชนิด และมาตราพฤติ ๒๘ ชนิด (๒) หลักอุปการณยะ วิเคราะห์คาถาธรรมบทให้เห็นลักษณะการใช้สำนวน คำพูดเลียบเคียง และวิเคราะห์ระบบหรือหลักการตีความ หรืออธิบายภาษาที่ลึกซึ้งกำกวม ตามหลักอุปการะ ๑๒ และ นยะ ๕๔ อย่าง (๓) หลักไวยากรณ์ เป็นการนำบทที่เข้าใจยาก มีความซับซ้อนมาวิเคราะห์ให้เห็นรากศัพท์ พร้อมทั้งแสดงรูปวิเคราะห์โดยยึดหลักคัมภีร์กัจจายนไวยากรณ์ ปทรูปสัทธิ โมคคัลลนไวยากรณ์ สัททนต์ปิฎก เป็นต้น และ (๔) หลักอรรถาธิบาย วิเคราะห์คาถาธรรมบทในด้านการตกแต่งเสียง และความหมาย เพื่อให้เกิดความไพเราะทางรูปศัพท์และข้อความ^{๑๔}

๑.๖.๔ พระมหาทรรศน์ คุณทสสี (๒๕๔๖), เสนองานวิจัยเรื่อง “การศึกษาเปรียบเทียบ พุทธวิธีการสอนในอรรถกถาธรรมบทกับกระบวนการเรียนรู้ที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ” พบว่า พุทธวิธีการสอนในอรรถกถาธรรมบท มีลักษณะหรือเป็นไปในทิศทางเดียวกันกับกระบวนการเรียนรู้ที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญทั้ง ๕ ประการ ได้แก่ (๑) การเรียนรู้อย่างมีความสุข (๒) เรียนรู้แบบองค์รวม (๓)

^{๑๒} พระมหาสำเนียง เลื่อมใส, “การศึกษาเปรียบเทียบธรรมบทและภควทคิตา”, วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๓๔), หน้า ๗.

^{๑๓} ดวงพร คำหอมกุล, “การศึกษาเชิงวิเคราะห์พุทธจริยศาสตร์ในธัมมปัทฏฐกถา”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๔), หน้า ๑๑๕-๑๑๗.

^{๑๔} พระธรรมโมลี (สมศักดิ์ อุปสโม) , การศึกษาวิจัยการศึกษาเชิงวิเคราะห์พระคาถาธรรมบท, (นครปฐม: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตบาลีศึกษาพุทธโฆส, ๒๕๔๕), หน้า (ง)-(จ)

เรียนรู้จากการคิด ปฏิบัติการจริง และสรุปองค์ความรู้ด้วยตนเอง (๔) เรียนรู้ร่วมกับบุคคลอื่น และ (๕) เรียนรู้กระบวนการเรียนรู้ด้วยตนเอง^{๑๕}

๑.๖.๕ ฌานิศ วงศ์สุวรรณ (๒๕๔๖), เสนองานวิจัยเรื่อง “การศึกษาเรื่องพุทธวจนะในธรรมบทของเสฐียรพงษ์ วรรณปก” พบว่า ในส่วนของหลักธรรม ธรรมบทมีหลักธรรมที่เกี่ยวเนื่องประโยชน์ทั้งคฤหัสถ์ และบรรพชิต ในส่วนของภาษา ธรรมบทสำนวนแปลของเสฐียรพงษ์ วรรณปก มีการใช้ภาษาทั้งดงาม สละสลวย มีการใช้ภาษาภาพจน์อุปมา อุปลักษณ์ การใช้ภาวะแย้ง การกล่าวซ้ำ การใช้สัญลักษณ์ และการใช้สัมผัส ทำให้พุทธวจนะในธรรมบทได้รับความนิยม มีการตีพิมพ์ถึง ๙ ครั้ง^{๑๖}

๑.๖.๖ พระมหาดวงรัตน์ ฐิตรัตน (๒๕๕๐), เสนองานวิจัยเรื่อง “อิทธิพลของธัมมปัทฐกถาเรื่องอายุวัฒนกุมารต่อประเพณีสืบชะตาล้านนา” สรุปได้ว่า ประเพณีและพิธีกรรมการสืบชะตาของชาวล้านนา ได้รับอิทธิพลจากธัมมปัทฐกถาเรื่องอายุวัฒนกุมาร ซึ่งมีหลักอยู่ว่า การนิมนต์พระสงฆ์มาประกอบพิธีสืบชะตา จะทำให้เกิดความเจริญ ๔ ประการคือ คือ อายุ วรรณะ สุขะ และพละ ทั้งนี้ด้วยอานุภาพของพระปริตร และพระรัตนตรัย ตลอดจนบุญกุศลที่บำเพ็ญก็จะเป็นแรงหนุนส่วนหนึ่งให้รอดพ้นจากภพภัยได้^{๑๗}

๑.๖.๗ พระวีรพรธม วุฑฒธมโม (๒๕๕๒) เสนองานวิจัยเรื่อง “อิทธิพลของความเชื่อในอรรถกถาธรรมบทที่มีต่อสังคมไทย” สรุปได้ว่า ความเชื่อที่เกิดจากความไม่รู้เกี่ยวกับปรากฏการณ์ธรรมชาติ นำไปสู่การตีความ ความเชื่อที่ปรากฏในสังคมไทย เป็นความเชื่อที่มีการผสมผสานระหว่างความเชื่อดั้งเดิมคือพราหมณ์-ฮินดูกับพระพุทธศาสนา ซึ่งความเชื่อเหล่านี้มีอิทธิพลต่อสังคมไทยนับตั้งแต่โบราณถึงปัจจุบัน^{๑๘}

๑.๖.๘ เสาวนีย์ พงศกรเสถียร (๒๕๕๓) เสนองานวิจัยเรื่อง “การศึกษาวิเคราะห์แนวคิดญาณวิทยาในธัมมปัทฐกถา” ได้ข้อสรุปว่า ญาณวิทยาที่พบในธัมมปัทฐกถา มุ่งเน้นการแสวงหาความรู้ทั้งโลกภายนอก และโลกภายใน โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อความหลุดพ้นจากการเวียนว่ายตายเกิด ผ่านกระบวนการ ๓ อย่างคือ สุตมยปัญญา จินตามยปัญญา และภาวนามยปัญญา^{๑๙}

^{๑๕} พระมหาทรศน์ คุณทสสี, “การศึกษาเปรียบเทียบพุทธวิธีการสอนในอรรถกถาธรรมบทกับกระบวนการเรียนรู้ที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖), บทคัดย่อ.

^{๑๖} ฌานิศ วงศ์สุวรรณ, “การศึกษาเรื่องพุทธวจนะในธรรมบทของเสฐียรพงษ์ วรรณปก”, วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๔๖), บทคัดย่อ.

^{๑๗} พระมหาดวงรัตน์ ฐิตรัตน (กิจประภานนท์), “อิทธิพลของธัมมปัทฐกถาเรื่องอายุวัฒนกุมารต่อประเพณีสืบชะตาล้านนา”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๐), หน้า ๑๓๔.

^{๑๘} พระวีรพรธม วุฑฒธมโม (เชียรประโคน), “อิทธิพลความเชื่อในอรรถกถาธรรมบทที่มีต่อประเพณีไทย”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๒), หน้า ๑๓๐-๑๓๑.

^{๑๙} เสาวนีย์ พงศกรเสถียร, “การศึกษาวิเคราะห์แนวคิดญาณวิทยาในธัมมปัทฐกถา”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๓), หน้า ๑๘๙-๑๙๖.

๑.๖.๙ พระวิวัฒน์ อดตเปโม (๒๕๕๓), เสนองานวิจัยเรื่อง “การศึกษาหลักกรรมและการให้ผลของกรรมในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบท” ได้ข้อสรุปว่า กรรมที่ปรากฏในธรรมบทจำนวน ๘๖ เรื่อง มีการจำแนกกรรมตามเวลาที่ให้ผล จำแนกตามการให้ผลตามหน้าที่ และจำแนกตามยกย่องหรือลำดับความแรงในการให้ผล ถ่ายทอดผ่านเรื่องราวที่อรรถกถาจารย์แต่งขึ้นเป็นบุคลาธิษฐาน และยังมีอิทธิพลต่อความเชื่อในสังคมไทยทั้งเชิงบวกและเชิงลบ^{๒๐}

งานวิจัยที่นำเสนอมา เป็นการศึกษาเฉพาะแง่เฉพาะมุม ยังไม่ครอบคลุมประเด็นที่ผู้วิจัยต้องการศึกษา จึงเห็นว่า ประเด็นเรื่องความหมายของกรรมในคัมภีร์ธรรมบทก็น่าสนใจ ควรที่จะได้มีการศึกษา

๑.๗ วิธีดำเนินการศึกษา

๑.๗.๑ สำนักรวคาถาธรรมบททั้ง ๔๒๓ คาถาเฉพาะฉบับภาษาบาลี คัดเอาส่วนที่มีคำว่า “กรรม” ออกมาศึกษาในรายละเอียด

๑.๗.๒ ศึกษาวิเคราะห์รายละเอียดความหมายของคำว่า “กรรม” เหล่านั้น โดยเทียบเคียงจากบริบทของค่านั้น ๆ

๑.๗.๓ สรุป สังเคราะห์จัดหมวดหมู่ความหมายของคำว่า “กรรม” ที่ปรากฏในธรรมบททั้งหมด จากนั้นเขียนเป็นรายงานวิจัย

๑.๗.๔ นำเสนอเป็นส่วนหนึ่งของรายวิชาสัมมนาพระไตรปิฎกต่อไป

๑.๘ ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

๑.๘.๑ ทำให้ทราบว่า มีคำว่า “กรรม” ปรากฏอยู่ในคาถาใดบ้างในคัมภีร์ธรรมบท ๔๒๓ คาถา

๑.๘.๒ ทำให้ทราบความหมายของคำว่า “กรรม” ตามบริบทของคาถา

^{๒๐} พระวิวัฒน์ อดตเปโม (เอี่ยมเปรมจิต), “การศึกษาหลักกรรมและการให้ผลของกรรมในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบท”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๓), หน้า ๒๑๔-๒๑๗.